

Голові разової спеціалізованої
вченої ради ДФ 20.051.212
Карпатського національного
університету імені Василя
Стефаника
доктору філологічних наук,
професору, завідувачу кафедри
української літератури
Солецькому Олександр
Маркіяновичу
(76018, м. Івано-Франківськ,
вул. Шевченка, 57)

ВІДГУК

офіційного опонента, кандидата філологічних наук, доцента, доцента кафедри
прикладної лінгвістики Національного університету «Львівська політехніка»

КАРАМИШЕВОЇ Ірини Дамірівни

на дисертацію **ВАСЕНКА Олександра Юрійовича**

**«Семантичний домен ВІЙНА у вимірі корпусної стилістики (на матеріалі
англомовної воєнної прози XIX–XXI століть)»,**

подану на здобуття ступеня доктора філософії (PhD) з галузі знань

03 Гуманітарні науки за спеціальністю 035 Філологія

Актуальність рецензованої дисертації. Рецензована дисертаційна праця відзначається високим ступенем актуальності, зумовленої передусім фокусом на дослідженні значущих суспільно-політичних і соціокультурних проблем, серед яких війна постає одним із найпродуктивніших явищ з погляду її концептуалізації та віддзеркалення у світовій культурі. Особливу теоретичну й практичну вагу роботі надає те, що аналіз масштабного семантичного домена ВІЙНА здійснюється із залученням новітнього інструментарію корпусної стилістики. Цей напрям є надзвичайно затребуваним у сучасній лінгвістиці, адже подібні розвідки дозволяють подолати традиційну методологічну асиметрію між суб'єктивною інтерпретацією окремих художніх текстів і об'єктивним аналізом статистичних патернів у великих масивах даних. Застосування корпуснобазованого підходу дає змогу автору не просто фіксувати поодинокі стилістичні фігури, а виявляти системні, статистично стійкі мовні реалізації, оцінні патерни та колокаційні профілі у надвеликих мовних масивах обсягом понад 4 мільйони слів. Саме через зазначену дослідницьку перспективу стає можливим об'єктивувати такі складні категорії, як семантична просодія та моделі асоціативності лексем, що забезпечує вихід на рівень верифікованих узагальнень. Окрім того, цифрові інструменти уможливають розгортання покрокової процедури аналізу субдоменів та засобів метафоричної об'єктивації ВІЙНИ у часовому зрізі трьох століть. Таким чином, вибір методологічного вектора є цілком виправданим, а саме дослідження робить вагомий внесок у розвиток корпусної лінгвістики та теорії стилістики художнього тексту, відкриваючи нові перспективи для автоматизованої обробки природної мови.

Наукова новизна дисертаційного дослідження є беззаперечною та визначається комплексним підходом до дослідження семантичного домена ВІЙНА. У роботі вперше окреслено внутрішню структуру та організацію семантичного домена ВІЙНА в межах корпусу англomовної прози XIX–XXI століть, а також вперше здійснено аналіз цього семантичного домена та його субдоменів у корпусно-стилістичному вимірі. Крім того, у дисертації вперше проведено комплексний аналіз засобів метафоричної об’єктивації семантичного домена ВІЙНА в межах укладеного масиву текстів на воєнну тематику. Новизна роботи тісно корелює з її **теоретичним значенням**, яке полягає у розробленні комплексного підходу до аналізу семантичного домена ВІЙНА, методика якого може бути успішно екстрапольована на дослідження інших семантичних доменів. Аналіз репрезентації домена засобами корпусної стилістики робить вагомий внесок у теоретичний розвиток корпусної лінгвістики, а отримані закономірності щодо вивчення мовностилістичних засобів суттєво збагачують сучасну теорію концептуальної метафори.

Практична цінність виконаної роботи забезпечується передусім потужним прикладним інструментарієм, у процесі реалізації якого було укладено та завантажено в онлайн-платформу Sketch Engine спеціалізований дослідницький корпус англomовної воєнної прози XIX–XXI століть обсягом 4 324 753 слова (що охоплює 45 художніх текстів). Для верифікації та обробки цієї бази даних було застосовано комплексний інструментарій, який пропонує програмне забезпечення Sketch Engine, зокрема методи побудови конкордансу, розрахунку частотних показників та виділення ключових слів (Word List); моделювання колокаційних профілів для 177 відібраних ядерних лексем домена (Collocations та Word Sketch). Модуль Concordance забезпечив побудову конкордансів у форматі KWIC (Key Word in Context) для стилістичної інтерпретації, аналізу семантичної просодії та типових наративних фреймів, у яких функціонують ключові лексеми досліджуваного домена. Відтак, прикладне значення дослідження полягає в можливості використання його результатів та ілюстративного матеріалу в освітньому процесі, зокрема при підготовці фахівців із корпусної лінгвістики, корпусної стилістики та у межах спецкурсів із вивчення концептуальної метафори. Крім того, матеріали розвідки будуть корисними для створення посібників, орієнтованих на автоматизовану обробку художніх текстів.

Наукова обґрунтованість результатів дисертаційного дослідження забезпечується глибоким опрацюванням фундаментальних теоретичних джерел зарубіжних та українських мовознавців, перелік яких охоплює 202 позиції. Теоретико-методологічний каркас роботи вибудовано на базі провідних концепцій корпусної лінгвістики, корпусної стилістики та когнітивної семантики, зокрема теорій лексико-семантичних доменів і концептуальної метафори. Чітко сформульована методологічна основа дослідження інтегрує низку взаємодоповнювальних **методів**, серед яких ключове місце посідають структурний, корпусний, статистичний, атрибутивний та концептуальний аналізи. Надійність та об’єктивність отриманих висновків додатково верифіковано шляхом залучення інструментарію конкордансу та спеціалізованого програмного забезпечення для автоматизованої обробки текстів. Емпіричну базу дослідження становить репрезентативний масив

мовного матеріалу – спеціально сформований корпус англomовної воєнної прози XIX–XXI століть, який охоплює 45 ретельно відібраних художніх творів загальним обсягом понад 4,3 мільйона слів. Окрім того, практична валідація результатів досягається завдяки детальному аналізу 177 профільних лексем та їхніх колокаційних зв'язків, розподілених за 9 взаємопов'язаними субдоменами. Перелічене дозволяє стверджувати про належний рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності.

Особистий внесок здобувача, публікації та апробація результатів дослідження. Рецензована дисертація є самостійним науковим дослідженням. Теоретичні положення, висновки, а також практичні результати отримані й сформульовані автором особисто. Основні положення дисертаційної роботи висвітлено у восьми публікаціях: 3 статтях, опублікованих у фахових виданнях України категорії «Б», та 5 тезах доповідей на наукових конференціях різного рівня як всеукраїнських, так і міжнародних.

Відповідність принципам академічної доброчесності. Аналіз тексту дисертації О. Васенка дозволяє стверджувати, що дисертант дотримувався вимог академічної доброчесності, а дисертація є самостійно виконаним науковим дослідженням.

Структура дисертаційного дослідження. Текст дисертації належним чином структуровано. Зміст роботи відображає логічний хід дослідження. Отримані результати викладено у трьох розділах, перший з яких присвячено теоретичним засадам наукової розвідки, другий – методологічним засадам та відображенню власної методики, а третій – практичній реалізації авторської методики та ретельному опису результатів дослідження. Загальні висновки відображають кореляцію між поставленими завданнями та отриманими результатами та пропонують перспективи подальшого дослідження.

У першому розділі роботи *«Теоретичні засади дослідження семантичних доменів у художньому тексті»* здійснено детальний теоретичний аналіз наукових праць, присвячених визначенню сутності лексичних та семантичних доменів, а також семантичних полів. Важливим результатом етапу стало чітке термінологічне розмежування понять «семантичний домен» та «семантичне поле» як окремих, взаємопов'язаних, але не тотожних семантичних структур. Окреслено особливості використання інструментарію та засобів корпусної стилістики безпосередньо в розрізі вивчення семантичних доменів та ґрунтовно розглянуто специфіку метафоричної об'єктивації таких доменів в англomовній прозі. На основі узагальнення попередніх наукових підходів дисертантом запропоноване власне визначення семантичного домена ВІЙНА, який окреслено як комплексний феномен із власною організаційною структурою. Зазначена структура одночасно відтворює масштабний комплекс численних термінологічних та інституційних понять і відображає травматичний досвід безпосередніх учасників бойових дій. Таким чином, висновки першого розділу закладають міцне теоретико-методологічне підґрунтя для подальшого моделювання та практичного корпусного аналізу обраного об'єкту дослідження.

У другому розділі дослідження **«Методологічні засади корпусно-стилістичного аналізу семантичного домена ВІЙНА в англomовній воєнній прозі XIX-XXI століть»** теоретично обґрунтовано застосування комплексної методики корпусно-стилістичного аналізу семантичного домена ВІЙНА в художньому тексті та детально описано етапи розробленої методики із залученням інструментарію Sketch Engine. Дисертант визначає чітку послідовність дослідницьких кроків – від формування текстового корпусу до кінцевої інтерпретації результатів. Методика поєднує методи корпусної лінгвістики (кількісний аналіз) та лінгвостилістики (якісний аналіз). Обґрунтовуються принципи відбору та укладання корпусу англomовного воєнного роману у часовому відтинку XIX–XXI століть по 2021 рік включно. Визначаються критерії репрезентативності, однорідності та хронологічні межі відібраних художніх текстів. Обґрунтовується застосування автоматичного інструменту Word Sketch у системі Sketch Engine для автоматичної генерації колокацій ключових лексем домена ВІЙНА, що дозволило виявити типові синтаксичні та граматичні зв'язки слів, які репрезентують досліджуваний домен у художньому дискурсі. Розроблено підхід до якісного аналізу контекстів (лінгвостилістичної інтерпретації) за допомогою інструменту конкордансу, що дозволяє досліджувати специфіку функціонування лексем домена ВІЙНА в безпосередньому текстовому оточенні та виявляти їхній конотативний потенціал. Таким чином, у розділі поетапно описано застосування інструментальної бази, яка дозволила автоматизувати рутинні процеси виділення колокаційних одиниць і забезпечила об'єктивність та верифікованість подальшого практичного аналізу семантичного домена ВІЙНА. Варто наголосити, що чіткість представлення етапів формування дослідницького корпусу та відбору ключових лексем, що лягли в основу дослідження колокаційних патернів, дозволяє екстраполювати розроблену методологію на дослідження інших семантичних доменів в інших типах дискурсу.

У третьому розділі **«Семантичний домен ВІЙНА та його складники в англomовній воєнній прозі: корпусно-стилістична перспектива»** семантичний домен ВІЙНА описано як багатокомпонентну й функціонально впорядковану систему, що конструється через взаємодію субдоменного, колокаційного та метафоричного рівнів. За результатами корпусного аналізу структуру домена було репрезентовано через сегментацію на такі 9 субдоменів: «Військові звання і бойові одиниці», «Озброєння», «Безпека і загроза», «Результат бою», «Війна і мир», «Бойові дії і сцени бою», «Інфраструктура», «Шкода і втрати» та «Управління і організація». Дослідження довело, що стилістична специфіка воєнного дискурсу найнадійніше проявляється у регулярності колокаційної поведінки ядерних лексем-маркерів, яка забезпечує впізнаваність та відтворюваність травматичного досвіду в тексті. Узагальнення колокаційних профілів дозволило визначити диференційовані стилістичні модуси семантичної просодії ключових слів (наприклад, морально-трагічний для *war*, інтенсивний для *battle* та амбівалентний для *soldier*). Метафоричний рівень репрезентації війни системно структуровано п'ятьма провідними когнітивними моделями: ВІЙНА як ГРА, ФІЗИЧНА СИЛА, КОНТЕЙНЕР, ЗВІР та ПОДОРОЖ. Важливим теоретичним висновком розділу став аналіз перетину метафоричних і колокаційних структур, де повторювані мовні сполучення

виступають як видима текстова матеріалізація концептуального мапування, що запускає емоційно-тілесний сценарій читання та формує цілісну картину переживання війни.

Важливо відзначити, що усі три розділи дисертації належно проілюстровані про що свідчить 69 таблиць (6 таблиць у першому розділі, 5 у другому та 58 у третьому), 11 рисунків (7 рисунків у другому розділі та 4 рисунки у третьому) та 13 додатків (Додатки А-Ї).

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Загалом позитивно оцінюючи теоретичне значення та практичну цінність здобутих результатів, вважаємо за потрібне висловити такі питання та зауваження:

1. У тексті дисертації знаходимо такі словосполучення як «воєнна лексика» (С. 29), «військова термінологія» (С.34). Разом з тим, в роботі бракує чіткого диференційованого визначення статусу цих лексичних одиниць у межах досліджуваного феномену, хоча домен ВІЙНА безперечно інтегрує обидва пласти. З цим пов'язане суміжне питання. У другому положенні, що виноситься на захист (С.22 і далі по тексту), постулюється, що семантичний домен ВІЙНА складається з 9 субдоменів, що формують його структуру, а саме: 1) ВІЙСЬКОВІ ЗВАННЯ І БОЙОВІ ОДИНИЦІ, 2) ОЗБРОЄННЯ, 3) БОЙОВІ ДІЇ І СЦЕНИ БОЮ, 4) ШКОДА І ВТРАТИ, 5) УПРАВЛІННЯ І ОРГАНІЗАЦІЯ, 6) ІНФРАСТРУКТУРА, 7) БЕЗПЕКА І ЗАГРОЗА, 8) РЕЗУЛЬТАТ БОЮ, 9) ВІЙНА І МИР. З огляду на те, що досліджуваний домен охоплює як інституційну військову термінологію, так і загальноконцептуальну воєнну лексику, вважаємо логічним виділення двох макродоменів «ВІЙСЬКОВИЙ ІНСТИТУТ» та «СТАН ВІЙНИ», а виділені автором субдомени співвіднести з ними як мікродомени. Такий поділ обґрунтований тим, що інституційні ознаки війська існують і в мирний час, тоді як стан війни активує специфічні екзистенційні та суспільні процеси. Крім того, зважаючи на лексичне наповнення для субдомена «ІНФРАСТРУКТУРА» більш точною видається назва «ФРОНТОВИЙ ПРОСТІР». Також поза увагою дослідника залишився важливий для воєнної прози субдомен «ТИЛ» (цивільне населення, забезпечення). Логічним видається об'єднання процесів початку, перебігу та фіналу бою в один інтегрований субдомен «БОЙОВІ ДІЇ». Відтак, макродомен «ВІЙСЬКОВИЙ ІНСТИТУТ» міг би охоплювати мікродомени «ВІЙСЬКОВІ ЗВАННЯ І БОЙОВІ ОДИНИЦІ», «ОЗБРОЄННЯ», «УПРАВЛІННЯ І ОРГАНІЗАЦІЯ», «БЕЗПЕКА І ЗАГРОЗА», а макродомен «СТАН ВІЙНИ» – «БОЙОВІ ДІЇ», «ШКОДА І ВТРАТИ», «ФРОНТОВИЙ ПРОСТІР», «ТИЛ» та «ВІЙНА І МИР» відповідно. З огляду на це, виникає запитання до дисертанта: Які лінгвістичні чи позамовні чинники, окрім безпосереднього емпіричного матеріалу, вплинули на виділення саме такої лінійної структури з 9 субдоменів? Чи розглядалася можливість ієрархічного (макро-/мікродоменного) моделювання? І чи спиралися Ви на подібні попередні розвідки художнього чи воєнного дискурсу, де аналогічні субдомени вже виділялися раніше?

2. У тексті роботи натрапляємо на твердження, які викликають запитання та потребують додаткових пояснень від дисертанта.

Так, на С.6 (те саме на сторінках 23 та 204) зазначено, що значну частку становлять дієслівні колокації, що описують дії та процеси, а як приклад подаються лише дієслова (*engage, storm, bombard*). У той час як на С. 7 зустрічаємо твердження «Перспективним є поглиблення граматичного аналізу домена в аспекті типових синтаксичних конструкцій, модальності валентності ключових лем». Хотілось би почути пояснення, що автор розуміє під виразом «модальності валентності ключових лем». У другому розділі на С.71 при описі етапів дослідження дисертант зазначає, що в роботі застосовано структурний аналіз та конструктивний метод у поєднанні з корпусним інструментарієм для ідентифікації лексем семантичного домена ВІЙНА. По-перше, «конструктивний метод» не виділено у вступі при переліку методів дослідження, і, по-друге, у сучасній когнітивній лінгвістиці (за Чарльзом Філлмором та Адель Голдберг) існує підхід, що вивчає «конструкції» – стійкі моделі, які мають власне семантичне значення, – конструкційна граматики. Якщо автор мав на увазі аналіз сталих мовних конструкцій у корпусі, то коректніше було б написати «метод моделювання мовних конструкцій».

3. Попри чудову ілюстрацію результатів та одиниць дослідження значною кількістю таблиць та додатків, про що зазначено вище, на С. 176 натрапляємо на Таблицю 3.47, яка містить твердження не підкріплені конкретними статистичними даними. При описі таблиці не зазначено який критерій стосовно кількості слів у реченні дозволяє класифікувати речення як «короткі/середні/довгі». Яка різниця між типами «Довгі, описові» та «Довгі, локативні»? Якщо тип речення «Довгі, локативні» передбачає певний тип обставини, то якою граматичною особливістю вирізняються «Довгі, описові» типи? Бракує статистичних даних та конкретних прикладів речень для ілюстрації вказаних типів.

4. Окремі зауваги можна висловити щодо викладення теоретичного матеріалу у Розділі 1. Від сторінки 48 по 55 подається опис досягнень американських структуралістів та генеративістів від 1950-х по 1990-ті роки. Ця інформація не є релевантною для теоретичного підґрунтя роботи. Доцільним є скоротити цей історичний екскурс, зосередившись на перевагах для дослідження, які пропонує інструментарій сучасної корпусної лінгвістики, до чого дисертант переходить лише з 56 сторінки. Також на сторінках 41 та 44 натрапляємо на цитування праць [Croft, Cruse, 2004; Geeraerts, 2010], які, проте, відсутні у списку літератури, а прямі цитати на С. 73 та С. 86 містять покликання лише на джерела без зазначення конкретних сторінок цих праць. Однак останнє зауваження можна ймовірно віднести до розряду «технічних помилок».

Висловлені міркування та зауваження не впливають на загальне позитивне враження від дисертації, а радше кличуть до дискусії та наштовхують на перспективи подальшого дослідження.

Висновок про відповідність дисертації вимогам.

Загалом, враховуючи актуальність обраної теми дослідження, його структуру, зміст, наукову новизну одержаних результатів, дисертаційну роботу **Васенка Олександра Юрійовича «Семантичний домен ВІЙНА у вимірі корпусної стилістики (на матеріалі англомовної воєнної прози XIX–XXI століть)»** слід вважати самостійним завершеним науковим дослідженням, яке виконане на належному науково-теоретичному, методичному та емпіричному рівні, що має комплексний та логічний характер, містить положення, які характеризуються науковою новизною та заслуговують на практичну реалізацію, і яке відповідає всім вимогам рівня наукової кваліфікації здобувача, що зазначено у наказі Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами) щодо оформлення дисертації, а також у «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12.01.2022 р. (зі змінами), що висуваються до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії, а її автор Васенко Олександр Юрійович, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 035 Філологія.

Опонент:

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
Національного університету
«Львівська політехніка»

Ірина КАРАМИШЕВА